श्री જયશેખરસૂરિજી કૃત

દ્વિતીય 'નેમિનાથ ફાગુ'

— ડૉ. ભોગીલાલ જ. સાંડેસરા M. A; Ph. D.

[સં. ૧૪૬૨માં 'પ્રબોધ ચિંતામણિ' નામે રૂપક ગ્રંથિ સંસ્કૃતમાં રચનાર અને ત્યારપછી તેની રૂપરેખામાં જૂજ ફેરફાર કરીને 'ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ' નામે ઉત્તમ ગુજરાતી કાવ્ય રચનાર જયશેખરસૂરિ પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં પ્રથમ પંક્તિના જૈન કવિ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. 'એ કાવ્યના બંધની સરળતા, વાણીનો પ્રસાદ અને કવિતાની ધમક જોતાં સૂરીશ્વરે બીજાં ગુજરાતની કાવ્યો રચ્યાં હોવાં જોઇએ,' એવું શ્રી કેશવલાલ ધ્રુવે ચાળીસેક વર્ષ પહેલાં કરેલું અનુમાન સાચું પડયું છે. (જુઓ. 'પંદરમા શતકનાં પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય.' પ્રસ્તાવના પૃ. ૨૩)

જિણિ જગિ જીતઉ શમરસિ, અમર શિરોમણિ કાંમુ;
વિલસઈ સિદ્ધ સયંબર, સંવર ગુણિ અભિરામુ.

એ પંક્તિઓથી શરૂ થતો શ્રી જયશેખરસૂરિ કૃત એક 'નેમિનાથ ફાગુ' તાજેતરમાં 'ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સિરીઝ'માં પ્રસિદ્ધ થયેલ 'ગુર્જર રાસાવલિ'માં છપાયો છે. ત્યાર પછી ચાણસ્માના જ્ઞાનભંડારમાંથી જયશેખરસૂરિ કૃત વિવિધ ગુજરાતી રચનાઓની ૨૧ પત્રની એક હસ્તલિખિત પોથી પૂ. પં. રમણીકવિજયજીના સૌજન્યથી મળી છે. એનાં પત્ર ૧૭–૧૮ ઉપર જયશેખરસૂરિનો આ બીજો 'નેમિનાથ ફાગુ' લખાયેલો છે. અર્થાત્ કૃષ્ણર્ષીય જયસિંહસૂરિની જેમ જયશેખરસૂરિજીએ બે નેમિનાથ ફાગુ રચ્યા છે, પણ જયસિંહસૂરિના બે ફાગુ વિભિન્ન પ્રકારના છંદોબંધમાં છે. જયશેખરસૂરિનો પહેલો ફાગ સાદ્યંત આંતર યમકવાળા દુહામાં છે, જયારે બીજા ફાગની પહેલી ૨૪ કડી આંતર યમકવાળા દુહામાં છે. પરંતુ બાકીના કાવ્યનો બંધ અનુક્રમે એક દુહો અને ત્રણ કે ચાર રોળા છંદની બનેલી કુલ ૬ 'ભાસ' નો છે. ચાણસ્માની હસ્તપ્રત પુષ્પિકાઓમાં 'જિણિ જગિ જીતઉ'થી આરંભાતા પહેલા ફાગુને 'નેમિનાથ ફાગ' કહ્યો છે, જયારે બીજા ફાગુનો 'શ્રી નેમિનાથસ્ય ફાગુ બંધેન સ્તુતિ:' એવો નિર્દેશ કર્યો છે.

આ હસ્તપ્રતમાંની જયશેખરસૂરિ કૃત વિવિધ પ્રકીર્ણ કૃતિઓમાંથી કોઈમાં રચના વર્ષ નથી. એક ય કૃતિની પુષ્પિકામાં નકલ કર્યાનું વર્ષ નથી, પણ લિપિ અને ભાષા જોતાં વિક્રમના પંદરમા શતકથી અર્વાચીન આ પ્રત નથી.

ચાણસ્માની હસ્તપ્રતને આધારે પ્રસ્તુત દ્વિતીય 'નેમિનાથ ફાગુ' નો પાઠ અહીં આપ્યો છે.

મૂળ હસ્તપ્રતમાં કડી ૩૫, ૩૬ અને ૩૭ ખંડિત અને અવ્યવસ્થિત છે. કડી ૩૫ નું બીજું ચરણ પડી ગયું છે. કડી ૩૬ ના બીજા ચરણનો ઉત્તરાર્ધ અને ચોથું ચરણ નથી. ૩૭ મી કડીના પહેલા ચરણનો પૂર્વાર્ધ અને આખું યે બીજું ચરણ નથી. ખૂટતાં અંશો ઉમેરવા માટેના સૂચક ચિહ્ન હસ્તપ્રતમાં છે, પણ હાંસિયામાં કયાંય એ ખૂટતા અંશો લખેલા નથી.]

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

નેમિનાથ ફાગુ

(સંવત ૧૪૬૦ની આસપાસ)

મૂળ કર્તા : **શ્રી** જયશેખરસૂરિજી

પણમિય શિવગતિગામીય, સામીય સવિ અરિહંત;
સુર – નરનાહ નમંસિય, દંસિયસયલ દુહંત. ૧

ગાઈસુ મણ અણુરાગિહિં, ફાગિહિં નેમિકુમાર;
જિણિજગિ સયલ વિદ્દીતઉ, જીતઉ ભુજબલિ મારુ. ૨

બારમઈ વર નયચ્ચિય, વઈરિય વારણસાર;
કંચણમણિમય સુંદર મંદિર, પોલિ પગાર. ૩

મણવંછિય સુરપાયવ, જાયવ કુલનહ ચંદુ;
તહિં અરિદ્દલબલુ ટાલઈ, પાલઈ રાજ મુકુંદુ. ૩

બંધવ – તાસુ સભાવિહિં, ભાવિહિં ભવહ વિરત્તુ;
નેમીસરુ સિરિકુલહર, જલહરસામલગત્તુ. ૫

સંખ પૂરિ જગુ બહિરિઅ, હરિઉ નાદિહિં મેહુ;
જિણિ ભુયદંડિ પયંડિહિં, કિઉ કેસવબલ છેહુ. ૬

સમુદવિજય – સિવ અંગજુ, અંગિ જુ દસધણુમાણુ;
ખીજઇ નારી નામિહિં, કામિહિં અમલિયમાણુ. ૭

રંભ સમાણિય રાણિય, સરિસઉ દેવ મુરારિ;
પરિણય કાજિ મનાવઈ, નાવઈ નેમિ વિચારિ. ૮

વિહસિય રતિપતિ ઋતુપતિ, તઉ અવતરિઉ વસંત;
ભુવણ પરાજય સંમુહુ, વમ્મહુ ચલિઉ હસંતુ. ૯

રાગ વસંતહ અવસરુ, નવસરુ જાણિય ગાઈ;
ફલિ, દલિ, કુસુમિહિં સોહઈ, મોહઈ મનુ વનરાઈ. ૧૦

કેલિજલિ કમલિણિ લહકઈ, બહકઈ મલયસમીરુ;
વાણિ મૂ મધુરિમ દાખઈ, ભાષઇ કોમલ કીરુ. ૧૧

કોઇલ કેલિ નિહાલિય, બાલિય મેલ્હઈ માનુ;
ભમઈ સુ ભમરઉ રુણિઝણિ, સુણિઝુણિ ઝુણિહિ સગાનુ. ૧૨

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

દીસઇ વિહસઈય તરુવર, સરવર કમલ સુગંધ;
પીજઇં સસિકર નયણિહિં, રયણિહિં મયણ સુબંધુ. ૧૩

ઉત્તરચારિઉ દિણયરુ, કણયર કુસુમિ વિકાસુ;
ચંપકુ ચમકઇં ચારિમ, દાડિમફલિ અહિલાસુ. ૧૪

ગોરિય સંગિહિં હરિસિય, વિહસિય, હસિય અશોક;
પેખિય જિમ પરિપંથિય, પંથિય પંથિ સશોક. ૧૫

કિંસુઉ કાનિ વિહસઈ, દીસઇ જેમ હુયાસુ;
જો તરણીવિણુ સકિઉ, ઝલકિઉ એઉ હુયાસુ. ૧૬

દશ દિસિ વાસઈ સુવિમલિ, પરિમલિ વઉલુ વિસાલુ;
વેઉલુ વાસિહિં વિલસઈ, અલિસય સેવિય સાલ. ૧૭

કુસુમઈ મેલ્હિય કેતકિ, કૌતુકિ વિલસઇ ભૃંગ;
વાસંતિય અતિ સુરહિય, વરહિય હિયઈ વિરંગ. ૧૮

દેખિય મધુરસપિંજરિ, મંજરિ વર સહકારિ;
બોલઈ પંચમ રાગિહિં, રાગિહિં કોઈલે નારિ. ૧૯

દમણુઉ મરુયઉ તરુણિય, કરુણિય ગંધનિવેસ;
જા વિહસઈ વર સાલઈ, માલઈ વંચિય એસ. ૨૦

વિરહિણિ જનમનુ કાંપઈ, ચાંપઈ ભુવણુ અણંગુ;
બહુલિય મહુલિય કેલિહિં, કેલિહિં કામિય રંગુ. ૨૧

નિય નિય કંતિહિં સરસિય, સરસિય ખેલઇં નારિ;
ગાઇં મધુર નિનાદિહિં, વાદિહિં છાંડઇં વારિ. ૨૨

દાહિણુ પવનિહિં માચઇં, રાચઈ નારિ કંતિં;
ઊગટણઉં મન નંદનિ, ચંદનિ કરઇં વસંતિ. ૨૩

વિલસઈ નવ નવ ભંગિહિં, રંગિહિં યાદવ લોક;
લાછિલતા ફલુ લીજઈ, કીજઈ યૌવનિ રોક. ૨૪

[ભાસ] અવર દિવસિ ખડોખલિય, ખેલઈ તિહુયણ નાહો;
માઈતાઇં બંધવિ બલિહિં, મન્નાવિઉ વીવાહો. ૨૫

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

અહે બારમઈ નયરીય, લોય હુય હરિસ–રમાઉલ;
રાઉલિ દેઉલિ હાવિભાવિ, તઉ નાચઈ પાઉલ. ૨૬

બહુલિય છાડઈ ઠામિ ઠામિ, વર વંદનમાલા;
ઘરિ ઘરિ ખેલઈ રાસ ભાસ, લલવલતી બાલા. ૨૭

કેસવિ માગિય ઉગ્રસેન ધુય, રાજલ નામિહિં;
સહજિઈ સારુ સરીરુ જાસુ, સંપૂરિઉ કામિહિં.
સિરુ વરિ વિઉલ વિસાલ, વેણિ સુલલિય સુકુમાલ;
લાડિય લુહુડિય અદ્ધચંદ, સમ લડહ નિડાલ. ૨૭

સોહઈ કાંનિ કપોલ કંતિ, લોયણિ અણિયાલે;
સરલઉ નાસાવંસુ હોઠ, વિહિ વિહિય પ્રવાલે.
વલ્લઈ વીણા વેણુ વંસુ, સમુ કંઠિ નિનાદો;
પીણ પઓહરજુયલુ, કરઇં કરિકુંભ વિવાદો. ૨૮

[ભાસ] રાજલદેવિય ભુયજુયલો, નલિણનાલ સુકુમાલુ;
અરુણુ સુરેહઈ પાણિતલો, નાઈ અશોક પ્રવાલુ. ૨૯

તિવલિય સુલલિઉ ઉપરદેસુ, પુણ નાહિ સલૂણિય;
દેખિય વિઉલુ નિયંબબિંબુ, શિરુકવણિ મ ધૂણિઉ.
કરિવર શુંડાદંડ સરિસ, ઊરુય સચ્છાયા;
કમલ સુકોમલ સરલ તરલ, અંગુલિ જસુ પાયા. ૩૦

રહિય સરુપારંભિ રંભ, રતિ રતિ મેલ્હાવિય;
જિણ સોહાગિં ગમારિ ગઉર ગારિવઉ ગલાવિઉ.
રુપિ નિરુપમ સહજિ, કુમરિ યૌવનિ ગહગહએ;
ચંપક કુસુમ સહી વિસારુ, પરિમલિ મહમહએ. ૩૧

અહ સાવણ સિય છટ્ઠિ, ચલિઉ પહુ મોહિ અમોહિઉ;
ગિરિવર ગુરયઈ ગડયડંતિ, ગયવરિ આરીહિઉ.
ભંભા ભેરી પમુહ તૂર રવિ, ગયણું બમાલઇં;
ચાલિય યાદવ તણિય કોડિ, સીકિરિય ઝમાલઇં. ૩૨

[ભાસ] ઊતારઇં વર બહિનડિય, સાવ સલૂણિય લૂણું;
ગેલિહિં ગાયઇં ગોરડિય, મંગલ દોસવિહૂણ. ૩૩

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

તાર તુષાર તરંગ તરલ, તેજિય ટંપાવઈ;
યાદવ ભૂષિત કુંભભારિ, ભૂતલુ કંપાવઈં.
મેઘાડંબરુ ધરઈ છત્તુ, સુર ચામર ઢાલઈ;
સિરિ સુરચંપક ખૂંપ મઉડ, મોતીસરિ સાલઈં. ૩૪
કુડલ કેઉર હારુ ચારુ, ચંદણિ અણુલિત્તઉ;

....

નાહી રાજલ જલ સુગંધિ, સિણગારુ કરેઈ;
સેત પટોલી કિસિમિસંત, પહિલઉં પહિરેઈ. ૩૫
સિરુ કસ્તૂરિય ભરિઉ, ભાલતલિ ટીલી દીપઈ;
ચલકઈ કૂંડલઉ ત.... ....
જિનવરુ નરવર ઉગ્રસેન, ઘરતોરણિ પત્તઉ;
.... ૩૬
.... ણુઈં, કાનિ રવિમંડલુ જીપઈ;

....

મણિમય કંઠિય કંઠ પીઉ, ઉરિ મોતિય હારો;
બિહુ કરિ ખલકઈં કણયચૂડ, કંકણ સિણગારો. ૩૭
[ભાસ] કડિ મણિમેહલ કિંકિણિય, રુણિઝુણિ જણિહિ જમાલ;
રિમિઝિમિ કરતી નેઉરિય પગિ, પિહરઈસા બાલ. ૩૮
તઉ સખિ બોલઈ રાઈમતિ, (તુ) હ પ્રિયતમુ આવઈ;
સામલ સરસ સરીરુ, રુથિ રતિરમણુ નમાવઈ.
તરુણિય લવણિમ સહિ સહુય, તુહ સારઉં જાણઉં.
અમ્મિય અમિય સમાણુ, આજુ દિન બહિન વખાણઉં. ૩૯
જિમ જિમ સામિય નેમિનામુ, રાજલ નેસુણેઈ;
આઠ ભવંતરિ નેહિ હિયઉં, તિમ તિમ વિહસેઈ.
સીપ સમાણે નયણિ નાહુ, મુહકમલુ નિહાલઈ;
મોહ મહીપતિ આણ સબલ, સા બાલિય પાલઈ. ૪૦
અહ પહુ પિક્ખઈ વાડમાહિ, સસ સૂયર બંધિય;
પૂછઇ પુણ પઉંતાર પાસિ, ગજગમણુ નિરુંધિય.
વિલવઈં એવડ જીવ કાઈં, સો કહઇ જુહારી;
એ સવિ હોસ્યઈં તુમ્હ વિવાહ, ગઉરવિ ઉપકારી. ૪૧

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

[ભાસ] તઉ મેલ્હાવઇ જીવ સવે, દેઈય અભયપયાણુ;
ભવહ વિરત્તઉ ચીંતવએ, સામી સહજિ સુજાણુ; ૪૨
હા! હા! નિય જિય કાજિ જીવ, જિય સહસ વિણાસઇં;
સુરતરુ સરસુ વિસુદ્ધ ધમ્મ, વિસયંધ ન પાસઈ.
યુવતી યૌવન દેહુ ગેહુ, પરિવાર અસારો;
કીજઇં તિમ તીહું કાજિ, અવર જીવહં સંહારો. ૪૩
ધિગ ધિગ વિષયવિકારવાસિ, કિમ જગુ ધૂતારિઉ;
ભૂરિ ભવંતરિ ફેરિ ફિરઇ, ઈમ હિયઈ વિચારિઉ.
ગજ રથ રંગ તુરંગ રમણિ, રસ વિસયવિરત્તઉ;
મયગલુ પિલ્લિય ચલિઉ, નેમિ શિવરમણીરત્તઉ. ૪૪
[ભાસ] તઉ મન્નાવઇં સિવિ મિલિય, યાદવ નેમિકુમારુ;
નેમિ ન માનઈ માનિ રલિય, લેવી સંયમભારુ. ૪૫
પેખિય વલ્લહુ ચલિઉ સોકિ, સંકલિય રડેઈ;
નેહગહિલ્લિય રાઈમએ, ભૂપીઠિ પડેઈ.
કેસપાસુ કરિ મોકલઉ, સિરુ ઉરુ તાડેઇ;
ભાંભરભોલીય દલિય હારુ, હારવ પયડેઈ. ૪૬
મૂંકી જીવતિય આજુ, પ્રિય જાઈ કિહાંઈ;
નયણુ પસારિય રહિય, કાજુ કાજલુ ગિઉં વાઇં.
સામી માન્યા વચન, છેહુ સહિકાઇં દિખાડઇં;
અહવા વરસાલઈ વિવાહુ, કિમ ચડઈ સિરાડઈ. ૪૭
અગણિય રાજલવયણુ, દાણુ સંવત્સર દેઈ;
રેવય ગિરિવરિ સામિસાલુ, સંજમ સિરિ લેઈ.
ચઉપન દિણિ અકલંક, વિમલ કેવલસિરિ પામિય;
ઘણઈ કાલિ રાઈમઈ સરિસુ, સિવિ પત્તઉ સામિઉ. ૪૮
નવ જુવ્વણુ ભરિ સીલ સબલુ, સોહાગિહિં આરો;
મણુ વંચ્છિય ફલદેઉ દેઉ, સિવિ દેવિ મલ્હારો.
સિરિ મહિંદમપ્પહસૂરસીસિ, 'જયસેહરિ' કીજઈ;
ફાગુ એઉ ભવિયણિ, વસંત ઋતુ રસિહિં રમીજઈ. ૪૯
[इत्ति श्री जयशेखरसूरि कृता श्री नेमिमाथस्य फागुबंधेन स्तुतिः]

* * *

Jain Education International For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org